

Dějiny s ručením omezeným

Nepohodlné příběhy pro internetovou dobu

— Pavel HIML

Vzpomínám si z nedávné doby hned na dva případy, kdy mí přátelé „potřebovali dějiny“. Bylo to - příznačně - na facebooku. Jednu takovou poptávku jsem mohl uspokojit - a zároveň zklamat. Vznikla po vyobrazení Karla IV., jak „upaluje židy“, respektive Karla IV. coby škůdce židů vůbec, v diskusích se dokonce objevilo spojení *Karel IV. antisemita*. Nutno ocenit poučenost mých facebookových přátel, protože obraz, který měli zřejmě před očima, vůbec nepatří ke karlovskému ikonografickému mainstreamu. Nejsa medievistou, dostal jsem se k ilustraci *Karel IV. přihlíží popravě sodomity v Lucce* v souvislosti s knihou o dějinách stejnopohlavních vztahů. Představě Karla jako pronásledovatele židů,

související s pogromy v říšských městech, jsem tedy vizuální oporou nemohl sloužit.

Poptávka po protižidovském Karlovi IV. nebyla ve virtuálním světě podle všeho vedena snahou paušálně znevážit či relativizovat jeho odkaz, ale byla spíše reakcí na plánované oslavy 700. výročí Karlova narození, a především na informace, které o nich unikaly. Nesouhlas Spolku studentů historie FF UK vzbudila zejména zakázka na jakousi pražskou hymnu oslav, jejímž složením byl podle radního pro kulturu pověřen Daniel Landa. Ať už bude refrén *Naše české království je krajina Tvý matky, / Bůh ukázal prstem: tahle země bude svatá, / Praga caput regni, na trůn navrátí se zpátky / (jako) věčná hvězdná Brána, kde jsou odemčeny vrata* během oficiálních oslav znít, nebo ne, zpěvák s poněkud kontroverzní minulostí a Karel IV.

vznášející nárok na část židovského majetku, zaba-veného během říšských pogromů, do sebe v tomto případě pozoruhodně dobře zapadli. A pro některé lidi to byl dostatečný důvod k distancování se od oslav. Přitom je zajímavé, že jak dnešní druhý, popkulturní život Karla IV., tak jeho pragmatický vztah k židům, stojí, mohu-li soudit, spíše na okraji odborného zájmu. Dá se ale očekávat, že se to v příštím roce může změnit a že karlovske výročí bude příležitostí nejen k oslavám, ale i k reflexi toho, co se slaví a čemu se říká „odkaz“.

Podobně jako letos v rámci oslav Jana Husa se historikové a historičky středověku a snad i jejich práce dostanou do středu zájmu. Budou mít pocit, že je jim nasloucháno víc než jindy, budou experty, slavnostními řečníky a zároveň bude jejich pouhá přítomnost dodávat vážnost a legitimitu symbolickým aktům, jako bylo letos vztyčování husitské vlajky na Pražském hradě, samo o sobě historická citace. Již zde jako by se střetávaly dvě úlohy historiografie ve vztahu k současnosti, úloha - zjednodušeně řečeno - konstruktivní a úloha dekonstruktivně kritická. Dějepisectví se společenskou relevancí se přitom stále častěji odehrává nejen tam, kde by ho profesionálové viděli nejráději, tedy na stránkách knih a studií, ale také a především v médiích, včetně těch takzvaných sociálních. Televizní interview, blog či facebookový status, o životopisných filmech, wikipedii a textech písni ani nemluvě, mají dnes přinejmenším stejný dopad na představy o minulosti jako dějiny, „popularizované“ tiskem na papíře nebo školní učebnice.

I druhá poptávka po historické expertize zazněla na facebooku a šlo v ní o počet osob, které ve 20. století nedobrovolně opustily české země. Údaje byly určeny pro internetový text, o němž informovala (a do jisté míry ho tím „zafixovala“) česká i zahraniční média. Ať už autoři rešeršovali kdekoliv (v textu je odkázáno na jeden zdroj), vypadal výsledný počet a rozčlenění nedobrovolně odšedších nakonec takto: *80 000 Židů a 8000 Romů během holokaustu, milióny Němců, častá antifasistů, po skončení války, 25 000 Čechoslováků po roce 1948 a téměř 300 000 lidí po roce 1968.* Číslo v řádu jednotek tisíců až milionů jako by již sama o sobě, bez dalšího kontextu, ilustrovala určité vyšínutí moderní doby z běžných rozměrů a ve spojení s nedobrovolností odchodu či implicitní znalostí dalšího osudu těchto lidí byla příkladem nespravedlnosti či přímo krutosti. Další významy se přes sebe kladou hned vzápětí - nám, kteří čísla čteme, je blízká nejen doba, ale i prostor, jehož se týkají, a dotýkají se nás tedy podstatně více než třeba být jen odhadované počty obyvatel neevropských zemí, již byli ve svých životech jakkoliv postižení ve spojitosti s koloniální expanzí.

Pavel HIML

(nar. 1971) přednáší historii na Fakultě humanitních studií UK. Zabývá se raně moderní populární kulturou, okrajovými společenskými skupinami a osvícenskou státní správou. V češtině vydal mimo jiné knihu *Zrození vagabunda. Neusdlí lidí v Čechách v 17. a 18. století* (2007), a spolu s J. Seidlem a F. Schindlerem editoval svazek *Milují tvory svého pohlaví. Homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí* (2013).

Význam čísel včetně pouhého jejich matematického poměru však spočívá především v tom, kdo a v jakém kontextu je vyslovuje. Zde zmíněné údaje stojí v úvodu dopisu „Milá Evropo“, kterým se v tuto chvíli přes pět tisíc signatářů obrací v několika jazycích na evropskou veřejnost a ubezpečuje ji o tom, že jejich postoje a konání nejsou totožné s liknavým postojem a nevstřícnými kroky českých státních orgánů vůči uprchlíkům, přicházejícím od léta 2015 do evropských zemí. Počty lidí, opustivších v minulosti proti své vůli české země, podtrhují skutečnost, že si jeho pisatelé uvědomují výjimečnost aktuální uprchlické situace a chtějí dát najevo vlastní historickou poučenost a odpovědnost; signatáři vyvracejí možný dojem, že *jsme zapomněli na bolestnou historii, když naši spoluobčané museli nedobrovolně opustit zemi.* V dopise je tak jasně vyjádřena souvislost mezi dříve a nyní. Jde o souvislost, která není evidentní ani nutná (ani člověk obývající území, které nemusel v minulosti nikdo nedobrovolně opustit, nemusí být vyňat z morálního závazku pomoci druhému v podobné situaci), zároveň je to souvislost, která ustavuje určité společnosti, trvající v čase (skutečnost, že konkrétní skupiny byly v minulosti nuceny opustit právě české země, má mít pro vědomí a jednání jejich současných obyvatel větší relevanci, než obdobné, ale geograficky vzdálené případy, které by mohli znát například z filmu či literatury). Toto společenství je v dopise Evropě vymezeno v první řadě jako státně-občanské (podepsáni jsou *občané České republiky*) a jako takové trvá zpátky v čase, hlásí-li se k „našim spoluobčanům“ zhruba od poloviny 20. století. Nic na tom nemění, že se pisatelé zároveň označují jako Evropané. Sice se ohrazují proti *naší politické reprezentaci*, i to však potvrzuje jejich, byť kritickou, přínaléžitost k českému státu a jeho předchůdcům.

„MY“, KTERÍ SEDÍME U OBRAZOVKY POČÍTAČE

Co dvě zmíněné „poptávky po dějinách“ spojuje? Obě se objevily v prostředí sociálního média, které sice nepoužívají zdaleka všichni, a proto ho není nutné přeceňovat, které má ovšem stále větší vliv i mimo své virtuální hranice už jen proto, že absorbuje jistou část veřejné debaty a do jiných médií se „přelévá“ tím, že mnohdy určuje jejich agendu či obsah. Druhou souvislost obou úvodních příkladů představuje více či méně skryté „my“. Zatímco v dopise Evropě je zřetelné, v případě poptávky po Karlu IV. coby panovníkovi nepřátelském vůči židům se jedná spíše o implicitní vymezení se vůči „my“, které trvá od středověku dodnes a jehož jedním z čelních reprezentantů je právě televizní „největší

Genius s nápisem *Laudamus veteres sed nostris utimur annis* (Staré chválíme, ale ve své době žijeme) ve výzdobě Dolní (Písecké) brány v Prachaticích (1569)

Čech“, resp. Otec vlasti. Je to možná i vymezení se vůči „my“ obsaženému ve spojení *naše české království* v textu Daniela Landy - s takto oslavovaným Karlem IV. nechceme mít nic společného.

Odpověď na otázku, jaké dějiny potřebujeme, se do značné míry odvíjí právě od toho, koho oním „my“ rozumíme. Dušan Třeštík ve svém článku „Dějiny ve věku nejistot“ z roku 2003 psal s jen mírnou nadsázkou o novém společenství občanského státu druhé, nestabilní moderny, které by měli historikové (napomoci) ustavit vyprávěním nových příběhů kolem „večerních ohňů“ a jehož základem by se měl na rozdíl od esenciálního nacionalismu stát nový, postmoderní patriotismus. Večerními ohni, kolem nichž se sedávají lidské kmeny, ve 21. století pak Třeštík míní moderní komunikační nástroje a předvídavě upozorňoval na jejich sociální (ne)dostupnost: *Ze světa globální komunikace, stejně jako ze světa globální ekonomiky je vyloučena značná část obyvatel nejenom chudých, ale i blahobytných zemí, kteří nejsou ani tak zámožní, ani vzdělaní, ani mobilní.* Nechci úvahu zužovat na zkratku „médiu dělá společenství“, přesto nedokážu vedle školy, novin a televize pominout právě internet a zejména wikipedii a facebook jako prostor, kde spolu „my“ komunikujeme, kde se formuluje historie, resp. kam se pro ni stále častěji obracíme. Byť se dnes například z úst Jevgenije Morozova ozývá kritika iluzivní svobody, demokratizace a kooperativnosti, které se nám internetové aplikace zdají nabízet, úplný dopad těchto technologií a aplikací nelze zcela dohlédnout. Problém není v tom, že by historikové a historičky, a zejména vyučující byli například v postoji k wikipedii, kam pro historické vědění chodí - troufám si tvrdit - drtivá většina zejména mladší generace, nejednotní, problém je v tom, že se o tyto platformy moc nezajímají.

Na virtuální prostor a jeho možnosti jsme odkázáni stále více, jen zatím nevíme, co to s námi dělá. Nejen ve sci-fi jistě už existují

scénáře „vypnutí“ internetu nebo kontroly, filtrace či manipulace komunikace, která jeho prostřednictvím probíhá. Zajímavější je ale podívat se na wikipedii a zejména na facebook jako na projekty, kolem nichž se potenciálně utváří společenství. Benedictem Andersenem inspirované srovnání s novinami na prahu modernity snad není zcela od věci. Podobně jako *Krameriovy noviny* a knižní produkce stojí i facebook na technické inovaci a současně je podnikatelským projektem, který má přinést zisk. Formování komunikačního společenství okolo něj můžeme chápat jako vedlejší produkt. Ani *Krameriovy noviny* nekonzumovali, resp. nebyli schopni číst všichni obyvatelé tehdejších Čech, ale jejich informace a vědomí, že je s jinými Čechy poji historické příběhy, se k nim (třeba prostřednictvím „médií“ ústního podání) přesto dostávaly. Facebook je také zčásti přístupný i těm, kdo se neúčastní produkce jeho obsahu, a představuje svého druhu veřejné médium. Mnoho událostí a textů, které se na této platformě organizují, se později „překlopí“ do klasických médií či do reality tak viditelně, jako třeba protesty proti prezidentu Zemanovi. I ohrazení Spolku studentů historie FF UK proti angažování Daniela Landy v oslavách Karla IV. stejně jako dopis Evropě vzešly z facebooku.

Přes jeho silný infrastrukturní vliv nejen na podobu, ale i obsah debat spíše pochybuji, že právě facebook je či v dohledné době bude dominantním médiem, kde bude probíhat ono vyprávění definující společenství. Otázka dle mého spočívá spíše v tom, zda máme spolu s jistým oslabením role (národního) státu opravdu co do činění i s fragmentizací oněch komunikativních společenství, již měli podle Dušana Třeštíka historici čelit novým sjednocujícím vyprávěním (a zda i dnešní facebookové komunity nejsou spíše součástí této tříště, než krystalizačním jádrem velkých společenství). Obecně by tomu nasvědčovala konkurence různých pamětí, jimž je zhruba od šedesátých let 20. století vystavena jedna Historie (resp. právě jednotlivé Historie státně-národní). Pro uvědomění jednotlivce se jeví stále důležitější přínaléžitost nikoliv k jedné dominantní skupině, ale k více - navzájem se často nijak nepřekrývajícím - skupinám, definovaným lokálně, sociálně, genderově, tělesně, kulturně či jinak. Dokladem toho jsou nejrozličnější partikulární paměťové iniciativy, spolky, muzea a publikace. Zdá se tedy, že skupin, které si nejen nárokují, ale i tvoří „své“ dějiny (byť jsou to často „dějiny obětí“), je mnoho. Dokonce se může jevit, že dějiny nepotřebují pouze instituce a víceméně formální skupiny, aby legitimizovaly

Na virtuální prostor a jeho možnosti jsme odkázáni stále více, jen zatím nevíme, co to s námi dělá... Zajímavější je ale podívat se na wikipedii a zejména na facebook jako na projekty, kolem nichž se potenciálně vytváří společenství.

svou existenci a veřejné nároky, ale že dějiny potřebují i jednotlivci, aby svému individuálnímu bytí a svému jednání dali smysl.

VIETNAMSKO-UKRAJINSKÁ BOŽENA NĚMCOVÁ

Spolu s některými kritiky iggersovské postmoderní výzvy je ale nutné přiznat, že ony velké, protože identitotvorné příběhy malých skupin se většinou stále pohybují v národně-státním a často politickém rámci či jsou determinovány jazykově charakterizovanou kulturou. Státní útvary jako úběžníky i organizační jednotky dějepisného vyprávění překonány nebyly. Především jsi občan, Čech, Francouz či Syřan, a pak až úředník, žena, bezdomovec, příslušník etnické, jazykové či sexuální menšiny. Příznačnou indicií z ministerských pracoven a odborných poradních týmů je skutečnost, že v připravované nové zákonné vyhlášce o oblastech vysokoškolského vzdělávání mezi stěžejními tematickými okruhy „historických věd“ figurují vedle dějin pravěku, středověku či dějin soudobých, dějin hospodářských, sociálních a kulturních stále i dějiny zemské. Jistě, člověk je z definice tvor společenský, resp. *zoon politicon* a kolektivitám, v nichž se v první řadě sdružuje a organizuje a které zakládají jeho totožnost, by měla být v dějepisectví věnována prvořadá pozornost. Pokud ale z národních či zemských dějin dekretem uděláme „stěžejní tematické oblasti“ každého studia historie v ČR, nehypostazujeme tím něco, co by mělo být ve své nesamozřejmosti a proměnlivosti spíše předmětem zkoumání a zpochybňování? Jsou národ a země opravdu věčnými, nebo aspoň natolik dominantními kategoriemi, že si zaslouží stejnou institucionální úroveň obecnosti jako dějiny pravěku, starověku, středověku, novověku, resp. moderní dějiny? Znovu se tu setkáváme s subverzivní a konstruktivní rolí dějepisectví.

Téma tohoto čísla tedy může být přeformulováno také do podoby: „Jaké dějiny potřebuje dnešní Česká republika?“ Oním „my“, které za ni mluví, jsou kromě autorů učebnic, novinářů, veřejných intelektuálů také politici, kladoucí věnce a udělující vyznamenání, nebo poslanci a poslankyně, schvalující nové státní svátky, a především přijímající „zákony o minulosti“, například o době nesvobody či o restitucích, resp. jim předcházejících historických křivdách. Nutno podotknout, že Česko naštěstí nemá otrokářskou nebo koloniální minulost a legislativní odčiňování křivd vesměs nejde před rok 1938. Česko nemá ani výrazné etnické či kulturní menšiny, proto tu otázka, „jaké potřebujeme dějiny“, vyvstává s menší naléhavostí než v zemích

s tradiční či aktuální výraznou imigrací, jako je Francie nebo Německo. Nemusíme příliš řešit, jak moc má být příběh „našich“ dějin integrující či inkluzivní, potažmo jaké univerzální hodnoty reprezentuje české stavovské povstání nebo jak obstojí Božena Němcová v celosvětové literatuře, abychom je zařadili do povinného učiva pro děti z vietnamských či ukrajinských rodin.

TVÁŘÍ V TVÁŘ NUTNOSTI?

V poslední době jsme však v českém prostředí svědky historického psaní o celcích (nelze jednoduše říci společenských) ještě daleko větších než země a státy, totiž o civilizacích, a zejména o jejich kolapsech. Dalo by se diskutovat o tom, jak je civilizace vymezena, k důvodům popularity této literatury však po mém soudu patří právě to, že civilizace se svou velikostí vymyká nějakému „my“, které by mohl čtenář, byť pouze na základě své mediální zkušenosti, sdílet. Takoveto dějiny ho nenutí konfrontovat vlastní osud se souměřitelným osudem jiným a do určité míry ho zbavují otázky, jak by se v podobné situaci zachoval on sám. Před strukturální nutností vzniku a především zániku společenské formace se jakákoliv lidská, tedy i politická aktivita zdá nicotná. Možnosti člověka jsou dány nikoliv jeho čínorodostí, ale přimknutím se k hodnotám té či oné upadající či vzrůstající se civilizace.

Konstatování, že to, jaké potřebujeme dějiny, se nedá bez autoritativního mluvení za nějaké „my“ uspokojivě zodpovědět, může na závěr působit alibisticky a vyhýbavě. Při pokusu o formulaci toho, jaké dějiny potřebuji já sám, ovšemže coby průřezík mnoha různých skupin, zájmů a vlivů, lze nadto velmi snadno upadnout do floskulí a kýče. Dějinám jako takovým nelze upřít rozpoznávací a sebeidentifikační funkci, což však neznamená jakoukoliv nostalgii či znovuožívování minulosti. *Staré chválíme, ale ve své době žijeme*, stojí v překladu na renesanční městské bráně v Prachaticích. V posledku však nejde ani tak o dějiny, jako o jejich děláni, o historiografii. Tu můžeme chápat v duchu osvícenské racionalisticko-kritické tradice jako vědu, nebo přinejmenším jako vyprávění o změně a o jinakosti minulého. A právě poukazování na nestálost a historickou i kulturní podmíněnost společenských fenoménů a institucí (což pro aktéry samé není libovolnost) má pro mě při historické práci větší význam než snaha o demonstraci toho, že se „vlastně nic nemění“. Důležitost příkládám dějinám individualizujícím, humanistickým, dějinám ukazujícím možnost emancipace. Ve vztahu k současné společnosti, jejím autoritám a symbolům, má historiografie nesporný subverzivní potenciál. Zákonů vydávají, věnce kladou a vyznamenání udělují jiní. □

Literatura a odkazy

- J. Klápště – E. Plešková – J. Žemlička (eds.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003; Henry Rousso, *La hantise du passé*, Paris 1998; N. Frei – D. van Laak – M. Stolleis (eds.), *Geschichte vor Gericht. Historiker, Richter und die Suche na Gerechtigkeit*, München 2000; F. Hartog – J. Revel (eds.), *Les usages politiques du passé*, Paris 2001; <http://rue89.nouvelobs.com/2015/10/04/morozov-internet-est-nouvelle-frontiere-neoliberalisme-261301> (4. 10. 2015); www.deareurope.cz (4. 10. 2015).